

TOPOGRAFIJA SPOMINA NA NOVO MEJO

Andrej MALNIČ

Goriški muzej, SI-5000 Nova Gorica, Grad Kromberk, Grajska 1

IZVLEČEK

Spis govori o tem, kako je prebivalstvo v primestnih goriških vaseh od Mirna do Solkana v letih 1947-1949 doživljalo novo mejo med Jugoslavijo in Italijo. Raziskava temelji na ustnih pričevanjih ljudi, ki so tu takrat živeli ali delali. Nova meja za Slovence ni bila le krivična, ker je bila veliko več kot zgolj razmejitvena črta na papirju. Ni delila zgolj zemlje, delila je ljudi, njihovo zgodovinsko, kulturno, socialno, ekonomsko in narodno dediščino do takrat vedno enotnega goriškega prostora. Zato je na posameznika delovala kot pravi kulturni šok, ki je povsem spremenil vsakdanje življenje. Življenje ob novi meji so bremenile tudi mednarodne in jugoslovanske notranje politične okoliščine v času hladne vojne in Informbiroja.

Uvod

Meja med Italijo in Jugoslavijo, ki je leta 1947 segla med Slovence v Gorici in njenih primestnih vaseh, je bila za ljudi na Goriškem povsem nova izkušnja; meja tod ni delila nekega abstraktnega prostora, prebivalstvo je dobesedno razklala na dvoje. Prav to je snov tega spisa: kako se usodnih dogodkov izpred petdesetih let spominjajo ljudje s te strani državne meje med Mirnom in Solkanom, posebej tisti, ki so takrat živeli ali delali na sami meji. Dobršen del pričevanj je pristnih in osebnih, del pa jih sodi v ustno izročilo, ker pač ne govore o lastnih izkušnjah. A zahvala velja vsem: prebivalcem stometrskega obmejnega pasu, dvolastnikom, železničarjem, miličnikom in pripadnikom tajne policije (Udba). Žal nam ni bilo dano govoriti z vojaki posebnih enot Jugoslovanske armade (Knoj) in uslužbenci carine; njih izpoved bi zagotovo pripomogla, da bi bila raziskava verodostojnejša.

V spisu najprej predstavimo kronologijo dogodkov, kako se je med letoma 1947 in 1949 izoblikovala podoba meje, ki se je prebivalstvu vtisnila v spomin. Nato pa spregovorimo o ljudeh, ki so z njo takrat živeli.

Čas pred priključitvijo

Po odhodu Jugoslovanske armade iz Trsta in Gorice, dogodku, ki v resnici ni

obetel nič dobrega, je problem bodoče meje postal za slovenski narod najpomembnejše politično vprašanje, vprašanje pravičnosti in hkrati pravice zmagovalca, da prestavi krivično rapalsko mejo, ki je bila posledica italijanskega imperializma iz prve svetovne vojne. Bil je to čas številnih narodnih demonstracij in mitingov. Agitacija za to ali ono stran - projugoslovansko, proitalijansko, komunistično in antikomunistično - ni bila zgolj stvar prestiža, ampak sredstvo, s katerim naj bi se vplivalo tudi na določitev same mejne črte. Posebej v času, ko so tod hodile razne komisije in poizvedovale, kje da bi prebivalstvo rado živelo.

A bolj kot so tekli meseci, bolj je problem meje postal tudi pomembno osebno vprašanje posameznika. Posebej tistega, ki je na domačem pragu videval razmejitvene komisije. Za domačine je bila meja veliko več kot le razmejitvena črta na papirju. Ni delila zgolj zemlje, delila je ljudi, njihovo zgodovinsko, kulturno, socialno, ekonomsko in narodno dediščino. Ves ta prostor je bil življenjsko odvisen od Gorice in njenega trga. Posameznika je hkrati bremenila tudi njegova osebna drža med drugo svetovno vojno, versko in politično prepričanje ter socialno-ekonomski položaj. Slovenec na Goriškem je bil, vsaj kar zadeva mejo, razpet med samim seboj, domačo deželo in lastnim narodom. Zato je bilo takrat še kako pomembno, kakšna bo ta nova meja, in ne le, kje bo potekala.

Odgovorov je bilo veliko. Taki, ki so mirili, da bo meja zaprta samo dan ali dva in da ne bo v škodo prebivalstvu, in oni, ki so strašili, da se ji niti blizu ne bo smelo priti. Marsikoga je prav tesnoba pred zaprto mejo pregnala na ono stran, najsibo zaradi dela, ljubezni ali svobode gibanja. Ni bila le neposredna bojazen pred novo jugoslovansko oblastjo kot tako kriva, da se je človek odločil za odselitev.

Čas pred priključitvijo je čas številnih ugibanj, osebnih stisk, veselja in razočaranja. Raznovrstne vesti, samovoljne razlage ter politične agitacije so zmedo stopnjevale. Šele ko so mednarodne razmejitvene komisije postavile lesene količke, so ljudje razumeli, da gre zares. Domačini so te količke marsikje samovoljno prestavljali, zdaj v to zdaj v drugo smer, ker jim je meja prečkala dvorišče, zaprla pot na polje, bila kako drugače v napoto, ali pa zato, ker so bili zavedni ter sovražni do Italije.

Pričevanje iz Mirna: *Ko smo fantje na mirenskem pokopališču zagledali tablo z napisom "Začasna meja", smo se razburili. Zdelo se nam je narazumljivo, da bo tu šla meja. Bili smo jezni in zato smo tablo enostavno sneli stran.*

Bile so to drobcene spremembe, praviloma količkov za več kot deset do dvajset metrov sem ter tja niso premikali. Tudi potem, ko je na mejo že prišel Knoj, so se takšne reči še godile, bodisi na prošnjo ljudi bodisi zaradi domoljubnih čustev jugoslovanskih vojakov. Vse dokler niso bile izdelane potrebne zemljepisne karte.

Zadnji dnevi pred 15. septembrom so bili za mnoge poslednji, ko so se še lahko svobodno odločili, kje naj živijo. Bili so to dnevi odpovedi v tržiški ladjedelnici in v predilnici v Podgori, dnevi poslednjih prepričevanj dobrih delavcev, da naj ostanejo v Italiji, ker bo bolje zanje.

Italijanska razglednica, odposlana leta 1956, last Goriškega muzeja. Razglednica prikazuje mejo z italijanske strani v bližini železniške postaje v Novi Gorici. V ospredju sta dva jugoslovanska vojaka, v ozadju pa civilno prebivalstvo, kar dokazuje, da je bil takrat dostop na železniško postajo skozi glavni vhod že dovoljen. Na razglednici piše, da je italijansko-jugoslovanska meja začasna.

Pričevanje iz Šempetra: *Mojega moža je gospodar svaril in prepričeval, naj ostane. Moj mož pa mu je rekel: "Znam delati in zato ne bom nikoli lačen. Sem Slovenec in bom ostal Slovenec."*

Kmetje, ki jim je zemlja ostala na oni strani, so pohiteli s spraviom pridelka. V Mirnu je bila zadnja skupna veselica in maša za vso faro, to je za Miren, Rupo in Peč. Dne 14. septembra se je, kot beremo v kroniki frančiškanskega samostana, od Kostanjevice poslovilo veliko število slovenskih vernikov.

Samostanska kronika iz leta 1947: *S težkim srcem so se po petih litanijah ljubitelji Kostanjevice vračali preko že postavljene demarkacijske črte v Gorico.*

Ljudje so jemali slovo od sorodnikov, prijateljev, ljubih oseb in delodajalcev; zadnjič so šli na sprehod, v kino ali na ples v Gorico. Premožnejši, ki so poznali pomankanje v Coni B in ki so bili prepričani, da bo meja dokaj let tesno zaprta, so si v Gorici nakupili večje količine življenjskih potrebščin: surovin za obrt, blaga, posodja, hrane ali pa rezervnih delov za kolesa. Zadnjega dne je nič kaj slovesno odšla mimo zvedavih domačinov še Zavezniška vojaška uprava.

Prihod jugoslovanske vojske

Ljudje so čistili dvorišča in pometali ulice, da so bile vasi ob prihodu Jugoslovanske armade snažne. Gradili so slavo-loke. V tistih urah, ko je bil zapovedan prihod

vojske, se je na cestah in trgih trlo ljudstva z rožami v rokah. Prihod Jugoslovanske armade je oznanil konec italijanske okupacije. Kljub razočaranju zaradi nepravične meje je bilo veselja povsod dovolj. Slavje se je zavleklo pozno v noč. Brez vojakov seveda, ti so bili takoj po prihodu razporejeni vzdolž meje. Zato so bili marsikje domačini malce razočarani, pričakovali so bolj svečan in ne zgolj rutinski prihod vojakov. Četa, ki se je premaknila iz Lijaka proti Rožni dolini, menda niti ni točno vedela, kje naj se ustavi in kje naj zasede stražarske položaje. V Rožni Dolini je neka ženska poveljujočega oficirja, ki je bil na konju, zamenjala za Tita. V Vrtojbi pa so določene odseke meje čuvale skupine domačinov že pred prihodom Jugoslovanske armade. Ljudje so vojakom radi priskočili na pomoč, skupaj so vlekli žico ob meji in jim posojali razno orodje. Bila je to vendarle njihova vojska in njihova meja.

Prvi dnevi ob novi meji

V prvih dneh ljudje meje niso vzeli zelo resno. Predvsem pa ne kot nekaj, česar ne smejo prekoračiti. Niso bežali, le preveč je bilo še stvari, ki so vezale: sorodstvo, prijatelji, drage osebe, delo, vsakdanje navade in potrebe - obisk najbližje gostilne na Pristavi, v Štandrežu, v Rupih, ali obisk zdravnika v Gorici, dvig izplačila - odpravnine (buona uscita) ob prenehanju delovnega razmerja v ladjedelnici v Tržiču in v predilnici v Podgori, že naročeno in plačano blago za obleko v Gorici in še in še.

Pričevanje iz Mirna: *Organizator proslave na Lijaku je moral pretihotapiti več tisoč naročenih steklenic vina chianti. S tovarnjakom so trgovci prišli do Rupe, potem pa ga je deset naših fantov preneslo čez Vipavo v Miren.*

V katoliški knjigarni v Gorici so frančiškani s Kostanjevice že poleti naročili nove jaslice, ker so prejšnje bili odvele s seboj Italijani. Da bi jih hoteli tudi oni pretihotapiti, o tem samostanska kronika ne govori, zaprosili pa so ministrstvo za trgovino v Beograd za uvozno dovoljenje. Prejeli so ga 15. decembra istega leta.

Pretiranega strahu domačini ob prehodu meje niso občutili, tudi skrivali se niso. Čez so šli kar sredi belega dne, prek polj in kolovozov. Glavnim cestam in vojakom pa so se vseeno raje ognili, čeprav jim ti večjih težav praviloma niso povzročali. V primeru, da so jih zalotili, je iskreno pojasnilo zaleglo. Včasih so vojake celo obvestili, da bo določena oseba ponoči prek kolovozov na vrtojbenskem polju pretihotapila lastno premoženje iz Gorice k nam.

Železna zavesa

A takšna domačnost in obljube, da bo meja po meri ljudi, so iz dneva v dan hitro kopnele. Mnenja o tem, kdaj naj bi meja postala zaprta, so različna. Nekateri sogovorniki so prepričani, da se je to zgodilo že takoj po prvih dnevih, drugi, da je meja postala zaprta šele v novembru leta 1947.

Pričevanje iz Vrtojbe: *Vračal sem se po stezah iz Gorice v Miren. Naenkrat stopi pred mene vojak in zavpije, da bo streljal, če se ne ustavim. Odvedel me je na karavlo, kjer me je vodnik zaslišal in po krajši zastraševalni pridigi izpustil. Kot otrok sem se v času Cone A navadil, da je vsak vojak nekaj dobrega. Takšno predstavo sem imel zaradi tega, ker so bili posebej ameriški vojaki do nas otrok zelo prijazni. Nasilni nastop vojaka me je zelo presenetil in pretresel. To je bil moj prvi stik z mejo. Takrat sem tudi prvič spoznal, kaj je to svoboda in kaj ne.*

Vsi takšne sreče niso imeli, mnoge je iz karavle pot vodila do miličnikov in do Udbe. Sledila so neprijetna zasliševanja in v najboljšem primeru le sodnik za prekrške.

Meja je postala resna zadeva, za nekatere radožive vasovalce in veseljake tudi usodna. Na meji je začelo pokati. Vzrok je bil preprost. Tu je meja ločila komunistični in antikomunistični svet, ki ga je zajela hladna vojna. V Trstu je bilo leglo številnih tajnih služb, ki so bile sovražne do Jugoslavije. Med Mirnom in Solkanom je vodila glavna ilegalna pot tako za tajne agente kot tudi za jugoslovansko politično emigracijo. Predvsem zaradi ugodne izoblikovanosti ozemlja, lahkega dostopa, neposredne bližine naselj in dobrega cestnega ter železniškega omrežja. Rasla je železna zavesa, čeprav ne takšna kot na vzhodnih mejah ali v Sovjetski zvezi. Žične ovire so bile povsod tam, kjer je bilo mejo lahko prekoračiti, na primer na šempetrskem polju, ob poti iz Šempetra v Rožno Dolino, na železniški postaji v Novi Gorici in v bližini mejnih prehodov. Ti so bili najbolj zastraženi, v Šempetru so postavili španske jezdece in izkopali na delu ceste jamo, da je moral voz narediti ovinek. V Rožni Dolini so bile betonske kocke, zapornice so dvigovali za vsak avto ali kamion posebej in hitrost vozila je bila omejena na 10 km/h. V neposredni bližini mejne črte je bil pas neobdelanega sveta, prek katerega so vodile stražarske steze. Na tistih odsekih, kjer je bilo najlažje bežati, so vojaki namestili signalne rakete. Postavili so opazovalne stolpe in izkopali jame, od koder so skriti vojaki nadzirali mejo.

Sožitja med domačini in vojaki je bilo konec. Kmetom je oblast res takoj izdala dvolastniška dovoljenja in posebne dovolilnice za obdelovanje zemlje v stometrskem obmejnem pasu, za vse ostale pa je bila meja zaprta. Na potni list je bilo potrebno čakati najmanj leto dni, a dobili so ga redki. Najlažje dvolastniki, ki so dokazali, da nimajo namena bežati. S prestopom meje pa so dokaj težav imeli nekateri Slovenci z one strani, ki so ostali tu na obisku pri svojcih. Verjeli so pač, da bo meja zaprta le dan ali dva, zato jih vrnitev ni skrbelo. Kdor ni imel dovolj korajže, da bi mejo, dokler se je še dalo, prečkal ilegalno, je na vrnitev v Italijo čakal nekaj mesecev.

Življenje je postajalo bolj in bolj neznosno. V stometrskem obmejnem pasu ni bilo dovoljeno saditi nič, kar je raslo višje od krompirja, celo rož ne, in dvajset metrov od meje so morali domačini posekati vse drevje. Polje, ki ga je prečkala meja, so lahko obdelovali le do meje. Na ostalo polovico zemlje so lahko stopili le, če so prej prečkali dvolastniški prehod. Prek meje se z bližnjimi in starimi sosedi niso smeli pogovarjati, pa čeprav so se njive dotikale druga druge. Na sedanji Erjavčevi

ulici v Novi Gorici in Goriški ulici v Šempetru pri Gorici je meja povsem presekala družabno življenje starih domačinov. Sosedje se celo pozdravljali niso več. Od nekdanjega sosedskega življenja ni danes ostalo več nič. Najtežje pa je bilo tistim, ki so bivali v stometrskem obmejnem pasu, kot na primer v Mlinu v Šempetru, na Pristavi, na koncu sedanje Erjavčeve ulice ali ob Veliki poti v Solkanu. Živel so med dvema mejama - med državno mejo in med črto obmejnega pasu. Brez posebnega dovoljenja in če obisk ni bil prej naznanjen oficirju na karavli, ni smel nihče k njim, še domačini ne. Na Pristavi so morali domačini gosta celo spremiti do kraja obmejnega pasu. Prijatelji in sorodniki niso radi zahajali k njim, preveč je bilo sitnosti in nelagodnih občutkov. Najhuje je bilo otrokom, ki so ostali brez sovrstnikov, in če jim je žoga ušla na ono stran, jim starši niso dovolili, da bi šli po njo. Celó za obnovo starih stavb so morali dobiti posebna gradbena dovoljenja iz Beograda. V Mlinu v Šempetru ter na Pristavi so morali ljudje odstraniti ali pobiti vse pse, ker so motili vojake.

O vsej absurdnosti in grotesknosti življenja ob meji najbolj izrazito pričata naslednja dva dogodka.

Pričevanje is Pristave: *Moj stric z one strani je imel štalo na tej strani, prav na meji. Nekega jutra je v njej našel mrtvega človeka, za katerega se je kasneje izkazalo, da je bil italijanski državlján. Poklical je italijansko policijo, a ta se je bala vstopiti v štalo, ker je bila v Jugoslaviji. Rekli so mu, naj ga on potegne ven z volom, pa ni hotel. Javili so zato našim. Ko so prišli graničarji (obmejni stražarji, op. av.), pa v štalo tudi niso mogli vstopiti, ker je bil vhod vanjo le z italijanske strani. Meje pa niso smeli prečkati. Zato so podrli del stene in odvlekli mrlíča. Po obdukciji so truplo vrnili Italijanom, ki so morali prenos mrlíča še plačati.*

Drugi primer se je zgodil na mirenskem pokopališču, ki ga je meja delila na pol. Pristop nanj je bil dovoljen le za 1. november, pri pogrebih pa samo najožjim članom družine, ki so jih ves čas nadzorovali vojaki z naperjenimi puškami.

Pričevanje iz Mirna: *Moji nečakinji je umrl oče, ki je ostal na oni strani. Zato so ga morali pokopati na italijanskem delu mirenskega pokopališča. Nečakinji niso dovolili iti preko. Dovoljeno pa ji je bilo, da je bila ob pogrebu prisotna na naši strani pokopališča. Tik preden so očeta zagrebli, so knojevci dopustili, da so trugo za pol metra potisnili čez mejo. Tako je lahko nečakinja pozdravila svojega očeta.*

Nove in nove zapovedi, kaj domačini smejo in česa ne, so se kar vrstile. Dostop pred glavni vhod na železniško postajo v Novi Gorici je bil prepovedan. Ker so bili na postaji prvi štirje tiri preblizu meje, ponoči železničarji niso smeli niti kretnic pregledovati. Nadzor na vlakih je bil strog; na postaji je bila posebna čakalnica za matere z otroki, ki so morale dlje časa čakati na vlak. Lovcem je bil dostop v enokilometrski obmejni pas dovoljen le s posebnim dovoljenjem in ob stalnem spremstvu miličnika. Streljati ali orožje nameriti proti meji je bilo strogo prepovedano. Ribičem se ni godilo nič bolje. V bližini meje priti do Vipave je bilo v Mirnu prepovedano celo otrokom, tudi na Grive, kjer so se otroci iz Mirna vedno igrali skupaj

z onimi iz Rupe, ni bilo več moč. Priljubljeno kopališče v Solkanu na Jezu pri starem mlinu je bilo prav tako zaprto, v Soči so se ljudje lahko kopali le na Glušterci blizu Solkanskega mosta. A tudi tu so bili vojaki. Prepovedano je bilo hoditi preko mosta, iti na tradicionalni velikonočni izlet na Sabotin ali na tradicionalno veselico v Šentmaver. Ker je bila edina cesta iz Šempetra v Solkan prek Rožne Doline in Pristave, tik ob meji, je bil nadzor zelo oster. Človek se je moral strogo držati poti, ni smel postati ali pretirano gledati proti meji. Posebej ponoči ljudje niso radi hodili tod mimo, vojaki so jih marsikdaj brez vzroka zajeli. Največkrat na Pristavi ali na Kostanjevici. Čeprav v kroniki frančiškanskega samostana na Kostanjevici ni zapisov in ljudje tudi ne pomnijo, da bi vojaki kdaj nadlegovali kako cerkveno procesijo ali da bi nadlegovali vernike na poti v cerkev k večerni maši ali k polnočnici, je samostan imel težave. Ker prehod skozi železniški predor pod Kostanjevico ni bil dovoljen, so ljudje pač morali prečkati Kostanjevico.

Samostanska kronika iz leta 1949: *22. avgusta 1948 je vojaštvo za civilno prebivalstvo zaprlo pot - bila udarniško narejena takoj po priključitvi -, ki je vodila na Kostanjevico in naprej proti Solkanu. Organi vojaške obmejne straže, kakor tudi odborniki za Rafut (Pristava, op. av.) so samostanskega predstojnika prosili, da bi ljudem odprl pot, ki je vezala samostansko hišo s cerkvijo. Prvi so govorili, da bo v teku dveh mesecev meja itak premaknjena proti mestu in bo stara pot zopet prosta, drugi pa so obljubljali, da bodo naredili primerno pot, da ne bi samostansko posestvo preveč trpelo. Vse je ostalo le pri besedah. Celo na ponovne prošnje pri domačih odbornikih, pri MLD v Solkanu kakor tudi pri OLO in ni bilo nobenega odmeva. Povsod se je pač poudarjalo, da je res potrebno ljudem narediti primerno pot, samostanski sadovnjak pa zavarovati pred dolgimi prsti, a naredilo se ni nič. Samostan je bil primoran - saj so ljudje pokvarili ves najboljši travnik, polomili sadno drevje: češnje in jabolka, v vinogradu pa že v jeseni 48 naredili veliko škode - da sam naredi pot, kakor jo zmore s svojimi delovnimi silami in materijalom. V dneh od 28. junija do 27. julija je bila urejena pot - pomaknjena k meji samostanskega zemljišča, 27. julija je bila potegnjena še bodeče žica, v dneh od 16. do 19. avgusta pa posuta z lešem, katerega je postajenačelnik v Gorici dal pripeljati do Rafuta (Pristava, op. av.). Ljudstvo je to delo s pohvalo odobraval.*

Na tistih mestih, kjer so se domačini meji lahko najbolj približali, se je razvil svojevrsten korzo, posebej v nedeljah popoldan. Ljudje z obeh strani so se preko pisem, ki jih oblast ni odpirala, razglednic in s pomočjo dvolastnikov dogovorili za uro in dan, kdaj se bodo srečali. To je bil edini način, da so se sorodniki in prijatelji, ki niso imeli dvolastniškega dovoljenja, videli in se vsaj od daleč pozdravili. Takšna mesta so bila v Rožni Dolini, na Pristavi in na železniški postaji v Novi Gorici. Da ne bi bili vojakom sumljivi in da jih ne bi odganjali stran, so ljudje hodili gor in dol, kot da so na sprehodu. Če v bližini ni bilo stražarjev, so med seboj tudi spregovorili besedo ali dve.

Pričevanje iz Nove Gorice: *Delal sem na železniški postaji v Novi Gorici kot*

telegrafist, moje okno v pisarni je gledalo proti meji. Nekega dne sem skozi odprto okno zagledal na oni strani mojega strica. Bil je šofer avtobusa. Pred hotelom Transalpina, kjer je bila končna postaja, je ustavil in izstopil. Ko me je zagledal, mi je pomahal in jaz njemu. Čez deset minut sta v mojo pisarno vdrla knojevca, me aretirala ter odvedla na karavlo. Vse to je z one strani opazoval moj stric. Sledilo je zasliševanje, povedal sem vse po resnici. Po pridigi so me izpustili in mi prepovedali, da bi še kdajkoli imel odprto okno.

Spomladi leta 1949 pa so bile na mejnem prehodu v Rožni Dolini že na voljo posebne dovolilnice za polurni pogovor s svojci na mejni črti. Dovoljenja je izdajala Notranja uprava, a vsak ga ni dobil.

V breme je bil tudi zakon o bivanju v obmejnem pasu. Domačin je moral gosta, ki je pri njem prenočil, prijaviti pristojni oblasti. Kazni za nespoštovanje zakona so bile visoke. V kroniki samostana na Kostanjevici stoji zapisano, da je moral frančiškanski predstojnik leta 1949 vsak dan poročati na milico - pa naj je v samostanu kdo prenočil ali ne. Ta zapoved je bila ukinjena 14. oktobra istega leta. Za preselitev v obmejne kraje je bilo potrebno imeti posebno dovoljenje. Ker ga kuharica sestra Magda in organistka sestra Ljudmila v samostanu na Kostanjevici nista imeli, sta bili 16. decembra leta 1948 poklicani na Notranjo upravo. Čeprav sta takoj vložili prošnji za bivanje, sta morali sestri zapustiti samostan v 48 urah.

Samostanska kronika iz leta 1949: *Na prošnjo samostanskega predstojnika z dne 4. 1. 1949, naj bi Notranja uprava v Solkanu prošnji kuharice in organistke hitro rešila, ker ju nujno potrebujemo, drugih pa tukaj ni mogoče dobiti, je prišel 18. 1. negativen odgovor (štev. služ./ I-49 -GM/ z dne 17. 1. 49), češ da Rop Marija Magdalena in Šmon Veronika Ljudmila na podlagi Uradnega lista štev. 101 FLRJ z dne 26. 11. 1947 po členu 5. in 6. nimata pravice bivati v obmejnem pasu. Na podlagi te odločbe je prenehalo službeno razmerje do kuharice Rop Marije Magde in organistke Šmon Veronike Ljudmile. Zaradi točnosti kronike bodi pripomnjeno, da je kuharica Rop Magda prišla sem v službo točno 1 mesec in 1 dan prej, preden je bil izdan zakon o obmejnem pasu, ki je stopil v veljavo šelez dnem objave.*

Dovoljenja za bivanje v samostanu na Kostanjevici niso dobili niti nekateri patri, ki jih je frančiškanski kapitelj v Ljubljani določil samostanu dne 14. julija 1948. Stroga pravila so veljala tudi za vse domačine, ki so služili vojaški rok, odvzeli so jim dvolastniška dovoljenja in ob prihodu na dopust so se morali takoj javiti pristojnim organom. Prav tako so odvzeli dvolastniška dovoljenja tistim, ki so odšli na šolanje v druge kraje.

Živeti ob meji ni bilo prijetno, tesnobo so še dodatno stopnjevale razne na tihem izrečene vesti, da bo oblast vse ljudi iz desetkilometerskega prostora izselila. Zaradi takih govoric so bile nekatere družine pripravljene zbežati v Italijo. Govorice pa niso bile povsem iz trte zvite. Mejo je oblast dejansko nameravala zapreti in jo varovati po ruskem vzoru. Z minskimi polji, z vedno sveže zorano zemljo in s preselitvijo

vseh, ki za vladajočo politiko niso bili preveč goreči. V Biljah je bila celo postavljena komisija, ki ji je bila zaupana naloga, da preveri vse ljudi, posebej tiste v stometrskem obmejnem pasu. Te načrte je zavrla in preprečila resolucija Informbiroja in protesti slovenske oblasti.

Čeprav je bila meja strogo varovana, pa se je včasih primerilo, da vojaki prebivalstvu niso branili pristopiti celo do same mejne črte - takrat, ko so ljudje spontano reagirali na žaljive italijanske provokacije z one strani. Poglejmo dva taka dogodka.

Pričevanje agenta tajne službe: *Na božič leta 1947 so Italijani v bližini železniške postaje v Novi Gorici, tam je živel precej optantov, postavili božično drevo, na katerem je pisalo "Pace agli uomini - liberta ai popoli" (Mir ljudem - svoboda ljudstvom, op. av.). Pod tem drevesom je bila zbrana skupina Italijanov, ki do nas ni bila božično razpoložena. Na nas so kričali in nas žalili, kot da mi ne bi bili ljudje. Takoj so se zbrali tudi naši in jim niso ostali dolžni, vnel se je pravi ravs. Prek žice so se cukali, psovali ter topli. Vojaki naših ljudi niso ovirali, pustili so jih, da so si zoper Italijane dali duška.*

Bili so to izbruhi sovražstva do Italijanov - v železničarskih stanovanjih ob postaji je živel veliko Slovencev, ki so zaradi strahu pred italijanskim maščevanjem že pred priključitvijo pribežali iz Gorice na to stran.

Pričevanje iz Solkana: *Italijani so nas žalili, bilo je to takrat, ko so slavili obletnico zmage iz prve vojne. Nismo jim ostali dolžni. Ker so Italijani kričali "Morti di fame" (S temi besedami so se Italijani posmehovali pomanjkanju in zasramovali ljudi, da so sestradanci; dobesedno: crkujoči od lakote, op. av.), je začel nekdo od naših Italijane obmetavati s klobasami. Zaradi teh klobas so se Italijani na oni strani med seboj stekli in si jih drug drugemu pulili iz rok. Mi pa smo se jim smejali.*

Teh izpadov je bilo največ tam, kjer je meja dobesedno razdelila Gorico na dvoje in so si prebivalci z obeh strani meje zrl iz oči v oči. V bližini železniške postaje so z one strani kričali tudi takrat, ko so naši vojaki na meji ubili kakega begunca. Vpili so Belve! Belve! (Zverine! Zverine!, op. av.). Na šempetrskem mejnem prehodu pa so naši ljudje kričali na italijanske stražarje.

Spomini na KNOJ

Za vsa ta pričevanja je značilno, da se ljudje največkrat spominjajo vojakov, ki so čuvali mejo. Ker je prav zaradi njih bilo življenje ob meji takšno, kakršno je bilo, in ker so se od vseh, ki so varovali mejo, prav njih najbolj bali. Imeli so orožje in ljudje so bili prepričani, da zelo hitro in brez vzroka sprožijo. Čeprav so včasih streljali tudi italijanski vojaki, se njih niso bali. Znan je stavek tistih dni, ki naj bi ga jugoslovanski oficirji venomer ponavljali vojakom: Pucaj, pa i ako ti majka dodže (Streljaj, pa četudi ti mati pride. Op. av.) Domačini so tudi verjeli, da vojaki za vsakega begunca, živega ali mrtvega, dobijo nagradni dopust. Da bi vojaki bili resnično tako

krvoločni, se ne strinjajo vsi:

Pričevanje agenta tajne službe: *Če bi bilo to res, bi bil jaz že desetkat mrtev. Marsikdaj naši vojaki o mojem ilegalnem prehodu meje, imel sem določene tajne službene naloge, zaradi malomarnosti oficirjev niso bili obveščeni. In v Italijo sem šel vedno ponoči. Ko mi je vojak zapovedal, naj mirujem, sem se pač ustavil. Odvedel me je na karavlo in tam sem potem z oficirjem uredil stvari.*

Zagotovo pa so strah pred vojaki množile govorice, da so na meji Bosanci z noži. Širila jih je Udba sama, pač z namenom strašiti Italijane, ki so z Bosanci imeli slabe izkušnje že v prvi svetovni vojni. V resnici so se naših vojakov bali bolj na oni kot na tej strani. Nekateri Italijani, ki so živeli v bližini meje, so se celo izselili. A na meji se je vendarle dosti streljalo. Koliko ljudi je bilo v resnici ubitih, ne vemo, zagotovo pa je bilo govoric veliko več.

Pričevanje iz Nove Gorice: *Nekega večera so ubili enega begunca na našem vrtu. Naslednjega dne, ko sem šla v trgovino, se je govorilo, da so jih ubili petnajst.*

Vojaki so bili tudi zelo osorni in neprijazni.

Pričevanje agenta tajne službe: *Povem ti le to, da je bil na določenem odseku meje nek oficir, ki je marsikatero lepo in mlado punco, ki so jo zajeli na meji, posilil. Nekoč je posilil tudi neko domačinko, našo sodelavko. Zaradi tega je zanosila, a je o vsem molčala. Na porodu, ko je bila v smrtni agoniji, potem je tudi umrla, pa je povedala vse.*

Najbolj so se jih bali tisti, ki so jih videvali na daleč. Tisti, ki so živeli v stometrskem pasu, in oni, pri katerih so v hiši, dokler niso bile zgrajene vse potrebne karavle, bivali stražarji, niso imeli takšnega strahu. Z vojaki so se pač poznali osebno, do njih so bili vojaki manj napeti in bolj razumevajoči. Vseeno se z njimi ni bilo dobro prepirati. Sicer pa vojaki škode na kmetijskih površinah niso delali, tudi kake druge materialne škode ne.

Domačini so vojakom močno zamerili, ker niso obvladali slovenskega jezika, kar je lahko bil vzrok nepredvidljivim zapletom. Prvi, ki naj bi na ta problem opozoril, je bil Mile Vižintin na okrajni skupščini. Zaradi tega je imel kasneje nekaj težav. Iz nepismenih vojakov pa so se domačini norčevali tako, da so jim pri legitimiranju kazali narobe obrnjene dovolilnice. Vojaki so bili druge kulture in drugačnih navad, ideološko zelo naviti, ukaze so slepo izpolnjevali, ker so se bali, da bi jih premestili drugam. Posebej zato, ker je bilo tu služenje vojaščine v primerjavi z vzhodnimi in južnimi jugoslovanskimi mejami dokaj lagodno in manj nevarno. Do domačinov so bili nezaupljivi. Zaupali niso niti miličnikom, ti celo njihovih stražarskih stez niso smeli uporabljati. Agente tajne policije, ki so se zaradi službenih dolžnosti gibali ob meji ali odhajali ilegalno v Italijo, so vojakom predstavili v civilni obleki in v uniformi.

Na to, da bi bili vojaki do domačega prebivalstva bolj človeški, je skušala vplivati lokalna oblast in tudi Udba. Možje tajne policije so bili Slovenci, ljudi ob meji, s katerimi večjih problemov niso imeli, so dobro poznali. Poznali so zgodovino tega prostora in vedeli so, da meje ni moč uspešno nadzorovati, če so domačini neza-

dovoljni. A kljub vsemu se odnos vojakov ni spremenil. Nekoliko na bolje naj bi se spremenilo šele potem, ko je slab odnos vojakov izkusil sam zvezni notranji minister Boris Kraiger. Minister se je kljub nasprotovanju podrejenih sam odpravil na ogled meje v Brda. O njegovem prihodu so bili obveščeni oficirji, a ne vsi stražarji. Na cesti v bližini meje na Golem Brdu ga je ustavil vojak, moral je izstopiti iz avta in kljub pojasnilom, da je pač minister, slediti vojaku do karavle. Vojak naj bi oficirju dobesedno poročal tako:

Pričevanje agenta tajne službe: *Došao neki mali kurac, koji kaže, da je ministar. A ja mu ne vjerujem. (Prišel je neki majhen kurc, ki pravi, da je minister. A jaz mu ne verjamem. Op. av.)*

Miličniki in tajne službe

Z miličniki so imeli ljudje opravka predvsem na dvolastniških mejnih prehodih. Bili so strogi, a strahu, vsaj takšnega kot pred vojaki, niso imeli; spomin nanje je precej medel. Dosti bolj pa se domačini spominjajo agentov tajne policije, ker so stalno poizvedovali o tem in onem in iskali med njimi sodelavce. Navdušenja za druženje z njimi ni bilo, a prej kot o strahu moremo tu govoriti o nelagodju in tesnobi. Narava takratnega političnega sistema je bila taka, da so ljudje vedeli, da ni dobro povsem svobodno govoriti. Koliko ljudi je bilo njihovih sodelavcev, ne vemo. Vzrokov, zakaj je človek tajni policiji pomagal, je več - zaradi prepričanja, prisile ali iz koristoljubja.

Pričevanje agenta tajne službe: *Tisti, ki so živeli na meji, so hoteli imeti pred nami in pred Knojem mir. Niso se hoteli vpletati. Rekli so nam: "če bomo videli kaj sumljivega, bomo prišli povedat, sodelovali pa ne bomo." Bili so taki, ki so pomagali iz zavednosti, in taki, ki so od nas potem terjali določene usluge. Naj jim priskrbimo modro galico, na primer.*

Odnos med domačini in tajno službo je bil odnos med posameznikom in določenim agentom. Zaradi tega je bilo zelo pomembno, kakšen je bil agent kot človek. Ljudje, ki so imeli z njimi opravka, jih zato še danes sodijo predvsem glede njihovega značaja, čeprav Udba med ljudmi ni bila dobro zapisana.

Carina in mali tihotapci

Cariniki so bili najbolj osovražena skupina ljudi, ker so bili osorni in so strogo pregledovali ljudi, posebej dvolastnike. Zaradi splošnega pomanjkanja so skušali dvolastniki iz Italije pretihotapiti kakšno malenkost izključno za osebno rabo. Predvsem hrano, zdravila, blago za obleke in razne rezervne dele. Na mestih, kjer so se ljudje lahko meji dokaj približali, so jim svojci z one strani metali reči prek žice. Vselej jim ni uspelo, ker so jih pregnali vojaki. Včasih so tudi sami na skrivaj prečkali mejo.

Skrivali so na sebi, v okvirje koles in v volovske kambe so stresali kavo in riž. Na vozovih so izdoblili manjše votline. Skrivali so v gnoj, v seno, izdoblili cvetačo, naredili dvojna dna v steklenicah in v sodih, denar so skrivali pod plašče koles, v luči in pod sedla.

Na mejnem prehodu so bili ljudje priča številnim majhnim osebnim tragedijam - ko je carinik odvezel sladkor, s katerim je hotel sin sladkati kompot bolni materi, ko so odvzeli materi zdravila za otroke, ko se je v vročini ženski stopilo na hrbtu skrito maslo, ko možakar doma ni več našel mila, ki ga je bil skrila v gnoj, in še bi lahko naštevali. Posebej so bile do ljudi ostre ženske. Zato so domačinke pazile, da so mejo prečkale takrat, ko jih ni bilo. Z moškimi je bilo lažje, pa tudi osebni pregled ni bil mogoč. Bilo je tudi veliko šikan, a teh ljudje niso prijavljali. Bali so se, da bodo izgubili dvolastniško dovoljenje, ki je takrat pomenilo veliko ugodnost.

Tihotapili so tudi v Italijo: cigarete, žganje in, zaradi nizkih cen ter obvezne oddaje, meso. V Mirnu, na primer, so prerezali zračnice tovornjaka, jih nabasali z različnim blagom, zalepili in jih spustili po Vipavi v Italijo, kjer je v Rupi nekdo te zračnice prestregel.

Z drobnim tihotapstvom so se bavili celo vojaki, z italijanskimi kolegi so si izmenjevali cigarete, milo, vino, žganje, ure in podobne stvari.

Dvolastniki in večji tihotapci

Dvolastniki so bili najbolj nadzorovana skupina ljudi, tako s strani jugoslovanske kot tudi italijanske oblasti. Na dvolastniških dovolilnicah je bila natanko označena najkrajša pot od doma do njihove zemlje v Italiji. Iti v Gorico ali pa v bližnje vasi je bilo prepovedano. Italijanski policaji so najlažje spoznali naše ljudi po čevljih in po registrskih tablicah na kolesih. Zato so le-te, če so že šli v Gorico, skrivali s torbami. Toda nadzor v Italiji je imela tudi naša tajna policija.

Pričevanje iz Vrtojbe: *Nekoč so neko žensko poklicali na sodišče, ker naj bi kot dvolastnica bila v Gorici. Ženska je vse zanikala, potem pa ji je sodnik pokazal fotografijo, na kateri je bila slikana v Raštelu (trgovski predel Gorice, op. av.). Zagotovo jo je slikala Udba, kdo drug.*

Dvolastniki so mejo lahko prestopili le enkrat dnevno in prehod je bil odprt praviloma od zore do noči, pač glede na letne čase in kmečka opravila. Poleti od 4. ure do 22. ure. Nadzor je bil strog, cariniki so vedno popisali vse orodje, ki so ga imeli s seboj. Če so kmetje domov vozili seno ali druge pridelke, so ves tovor prebodli z dolgimi železnimi palicami. Včasih so kmeta spremili domov knojevci in nadzorovali spravilo sena.

Med dvolastniki in med tistimi, ki so se lahko gibali v obmejnem pasu, so se novačili, resda redki, a pravi tihotapci. Tovorili so zlato, srebro, vredne predmete in pomagali so pri begu. Zaradi slednjega so bili oblasti še posebej nevarni. Dostikrat

jim je Udba prišla na sled prav zato, ker so sodelovali s tujimi tajnimi službami in emigrantskimi organizacijami, ki so pripravljale beg ljudi in njihovega premoženja.

Pričevanje agenta tajne policije: *Bil je nekdo, dvolastnik, ki je prek meje najprej prinesel poper v zrnih. Najprej ga je skrtil v obmejnem pasu, potem se je vrnil in tam nabiral brinje. Ko ga je vojak vprašal, kaj dela, je odvrnil, da bere brinje za kokoši, da bodo bolj nosila jajca. Ko je vojak odšel, je vzel skrito vrečo s poprom in se vrnil domov. Poper je odnesel potem v Ljubljano, kjer ga je na skrivaj prodal mesarjem. Zaslužil je dobro. Za iztrženi denar je nato kupil fotoaparate Laika, ki jih je pretihotapil v Tržič in prodal za dober denar. Z njim je v Italiji kupil trenče in plašče šuš kavce. To je prinesel nazaj in odšel ponovno v Ljubljano, kjer je zopet vse dobro prodal. Na sled pa smo mu prišli takrat, ko je začel tihotapiti ljudi.*

V Mirnu je bil nekdo, ki je tihotapil ljudi na vozu v lodrici, sodu za gnoj, drugi pa v sodih za vino. Tihotapci so imeli tudi posebej dresirane pse, da so z njimi preverili, če so vojaki v bližini. Domači tihotapci pa so včasih z blagoslovom Udbe dobavili razne reči tudi za lokalno oblast samo, na primer pisalne stroje in razne rezervne dele za avte in avtobuse.

Beg prek meje in begunci

Domačini so mejo sem ter tja na skrivaj prekoračili zaradi osebnih problemov ali koristi. Za pravi beg so se najraje odločili mladi fantje, često iz strahu pred dolgotrajnim služenjem vojaščine. Beg jim je skoraj vedno uspel, ker so mejo in navade vojakov dobro poznali. Svojci, ki so ostali doma, so imeli zaradi njihovega bega sitnosti. Miličniki so, kjer je bilo to mogoče, zapečatili sobo, v kateri je spal, ali celo njegovo omaro, in Udba je natanko izprašala družino. Bežali so tudi tisti, ki so na meji delali, največkrat cariniki. Če so bili po rodu iz daljnih krajev države, je njihovo poreklo Udba skrbno nadzorovala. Obstajal je poseben seznam ljudi, ki jih je bila milica ob prestopu meje dolžna nadzorovati.

Pravi begunci v Italijo so prihajali od drugod, tajna policaja jih je tako delila:

Pričevanje agenta tajne službe: *To so bili sorodniki kolaboracionistov, tisti, ki se niso sprijaznili s političnim sistemom, ekonomska emigracija, zaradi prepričanja, da se na zahodu cedita med in mleko, avanturisti, informbirojevci in kriminalci.*

Bežali so tudi k nam, Slovenci in Italijani. V letih 1947-1949 je mejo na Goriškem ilegalno prestopilo tisoče Italijanov, bivši garibaldinci in brezposelni, ki so prišli k nam iskat delo. Za te ljudi je obstajal zbirni center v Šempetru, tam, kjer je danes podjetje Kurivo. Vse je najprej izprašala Udba, ker so se bali infiltracije tujih agentov, pa tudi zato, ker so med njimi novačili nove sodelavce.

Pričevanje iz Solkana: *Leta 1949 sem se vrnila nazaj domov iz Italije, čez mejo sem utekla, bilo me je malo strah, da me bodo na meji ubili. Pri begu so mi pomagale prijateljice, čez sem šla na Rafutu (Pristava, op. av.). Na meji me je ustavil*

vojak in me je peljal na karavlo, potem pa še na Udbo. V sobi, kjer sem čakala na zaslišanje, sem videla nekega Italijana, ki so ga tudi ujeli, pisal je svoj življenjepis.

Nekateri od njih so se kasneje vrnil v Italijo, drugi pa so dobili delo po vsej Jugoslaviji. Bili so poklicno izobraženi ljudje, kovinostrugarji in mehaniki, takih poklicev je pri nas primanjkovalo.

Mejo so v obeh smereh prečkali tudi agenti tujih tajnih služb; nekateri ujeti ilegalci so imeli pri sebi izjemno točne načrte z vrisanimi stavbami in vrtovi v obmejnem pasu.

Čez mejo se je bežalo povsod, ker je bila meja od Mirna do Solkana kljub strogemu nadzoru posebno ponoči še vedno lahko prehodna. Največ ilegalnih prestopov je bilo v bližini mirenskega pokopališča, tam, kjer se mirensko polje prevesi v Kras, v Rožni Dolini, na Pristavi v bližini predora, na Kostanjevici, med livarno in apnenico v Solkanu in ob Soči. Dokler niso zamrežili odtočnega kanala blizu železniškega mosta poleg livarne v Solkanu, so bežali tudi skozenj. Skakali so z vlaka, posebno pred Solkanskim mostom, ker je moral strojevodja zaradi poškodovanega mostu zmanjšati hitrost na 5 km/h. Z vlaka so skakali tudi v Rožni Dolini, čeprav je bila hitrost vlaka tu že večja. Veliko teh beguncev se je zato poškodovalo in porezalo na železniških žicah, ki so bile speljane ob tirih.

Največkrat se je streljalo in največ ljudi je bilo ubitih takrat, ko so se knojevci spopadli z oboroženimi skupinami pri njihovem ilegalnem prečkanju meje. To so bili člani raznih tujih tajnih služb, bivši četniki, ustaši, domobranci in njihovi svojci, ki se ob koncu vojne niso uspeli umakniti iz države ali pa so preko meje tihotapili lastno premoženje.

Pričevanje iz Nove Gorice: Ponoči sem se vračal s pregleda tirov nazaj na postajo. Naenkrat se je v bližini vozovne delavnice vnel spopad, streljalo se je z vseh strani, vrgel sem se potleh. Bila je to prava mala vojna. Knojevci niso imeli žrtev, ker so bili v rovih, med begunci pa jih je nekaj padlo. Tiste, ki jim je uspelo zbežati, je na oni strani čakala vrsta avtomobilov z zaprtimi lučmi.

Tujcev, ki so bežali preko, so se domačini bali; najbolj pa ljudje, ki so živeli v stometrskem obmejnem pasu, saj so nekateri bili nevarni, oboroženi in pred njimi je ljudi strašila še oblast. Begunci in prebivalci so se izogibali drug drugega. Še največkrat so jih domačini zgolj slišali ali videli mrtve. Begunce so različno sodili. Nekaterim so se smili, češ, zakaj jih ne pustijo oditi, zakaj jih ubijajo, če nočejo živeti pri nas. Drugi pa so jih obsojali.

Pričevanje iz Šempetra: Naša štala je stala prav na sami meji, moj brat si ponoči ni upal vanjo. Nikoli nisi vedel, koga lahko tam srečaš. Ni se bal naših vojakov, ampak tistih, ki so bežali čez.

Beguncem domačini niso nikoli pomagali, niti ranjenim. Bali so se, da je lahko begunec prikrit agent, ki skuša lojalnost prebivalcev. Ko se je začelo streljanje, so se domačini do jutra zaprli v hiše. Marsikdaj so ponoči slišali stokanje in jok ter prošnje

Italijanska raglednica, verjetno iz začetka petdesetih let, last Goriškega muzeja. Razglednica prikazuje mednarodni mejni prehod Rdeča hiša v Rožni Dolini, gledano z italijanske strani, v ospredju sta italijanska obmejna stražarja ob spuščениh zapornicah. Zapornice so spuščene tudi na jugoslovanski strani.

ranjenih in umirajočih; drugega dne so videvali zgolj krvave sledi. O teh stvareh starejši niso radi govorili, posebej otrokom so pretili, naj molčijo. Mrtve so videvali tudi v Šempetru, ko jih je neki domačin ob zori vozil na pokopališče. Bili so pokriti, kdaj pa je z voza bingljala noga ali roka.

Kje vse so ubite zagrebli, ni povsem jasno. V Mirnu naj bi jih pokopavali na biljenskem pokopališču ali za njim, v Šempetru na šempeterskem pokopališču, v Solkanu pa na starem vojaškem pokopališču ob Soči. Lahko pa kar na licu mesta, najraje tam, kamor ni imel nihče dostopa. Ti grobovi naj bi bili na Kostanjevici, na Pristavi, na prostoru sedanjega cestnega rondoja v Rožni Dolini, v Šempetru pa tam, kjer danes v bližini meje stojijo nove hiše.

Zaključki

Prvič: za Slovence je bila nova meja med Jugoslavijo in Italijo iz zgodovinskih razlogov krivična. Drugič: prizadela je vsakega posameznika posebej, ker je povsem spremenila vsakdanji način življenja na prostoru Gorice. Tretjič: ni ločevala le dveh držav, ampak dva povsem različna politična svetova. Četrtrič: zaradi jugoslovanskih notranjih političnih okoliščin je bilo življenje ob meji spolitizirano do absurda. Tu se ni čuvala le narodova samostojnost, ampak tudi zvrst politične oblasti. Petič: vojaki iz južnih jugoslovanskih republik, ki so varovali mejo, so bili po kulturi, jeziku in navadah dediči povsem drugačnega izročila kot domačini.

Zaradi vsega navedenega je bila meja veliko več kot zgolj črta ločnica, bila je prostor, ki je terjal nov in poseben način ravnanja ljudi. Za domačine je pomenila pravi kulturni šok, zato ga ljudem ni bilo moč doživeti in spoznati tekom enega dne, ampak v daljšem časovnem obdobju.

THE TOPOGRAPHY OF MEMORY OF THE NEW BORDERLINE

Andrej MALNIČ

Gorica Museum, SI-5000 Nova Gorica, Grad Kromberk, Grajska 1

SUMMARY

The essay speaks about the way the people of the suburban villages around Gorica (from Miren to Solkan) experienced the new border between Yugoslavia and Italy from 1947 to 1949.

The research is based on personal testimonies of the people who lived and worked there at that time. The new border for the Slovenians was not only unfair because it was much more than merely a demarcation line on the paper. It did not divide only the land, it divided people, their historical, cultural, social, economic and national heritage which had always been a united region of Goriška. For individuals it was a real cultural shock, which completely changed their everyday life. The life on the new border was made difficult also by the international and Yugoslav domestic political circumstances in the period of the cold war and Informbiro.

VIRI

1. Navajano samostansko kroniko hrani frančiškanski samostan na Kostanjevici.
2. Sogovorniki so v letih 1947-949 bili: dvolastniki; kmetje, ki so imeli zemljo v stometrskem pasu; ljudje, ki so živeli v stometrskem pasu ali le-temu čim bližje; ljudje, ki so ilegalno prečkali mejo; tisti, ki so bili na meji zajeti; ljudje, ki so zaradi meje zamenjali državljanstvo; miličniki; agenti tajnih služb; železničarji; ljudje, ki so zaradi meje tako ali drugače imeli opraviti z vojsko, carino, milico, tajnimi službami in begunci. Krajevno poreklo sogovornikov: Miren (7), Bilje (1), Vrtojba (4), Šempeter (3), Rožna Dolina (2), Pristava (2), Nova Gorica (11), Kromberk (4), Solkan (8). Starostna struktura sogovornikov - leto rojstva: 1893, 1911 (2), 1912, 1913, 1914, 1916, 1919, 1920 (2), 1921 (2), 1922 (2), 1923 (4), 1925 (4), 1926 (2), 1927 (3), 1928 (5), 1930 (2), 1931 (3), 1932, 1933 (2), 1934, 1935. Spolna struktura: moški (21), ženske (21). Ker je večina od 42 sogovornikov želela ostati za javnost anonimna, so njihovi naslovi in originalni zapisi pričevanj do nadaljnjega shranjeni v zgodovinskem arhivu Goriškega muzeja.